

Slovenský národopis

37 • 1989

4

Na obálke: 1. strana: Glória Frácsová, 12 roč.: Páv. Batika, LŠU Prešov. Foto A. Mičúchová. Archív SNG Bratislava.

4. strana: Geometrizedaná výšivka na dienu čepca z Paty, okr. Galanta. Koniec 19. stor. Foto Gregor Fudala

Na príprave čísla redakčne spolupracovali S. Burlasová a M. Leščák.

Koncovky na stranách 460, 481, 504, 526, 573, 601, 609, sú detaily kresieb ľudovej umelkyne Zuzky Seleckej. Fotografie detských výtvarných prác A. Mičúchová a F. Tomík. Z archívu SNG Bratislava.

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašpariková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosálová, Antonín Robek, Peter Slavkovský, Viera Urbancová

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

TVORIVÁ AKTIVITA ČLOVEKA
ETNOGRAFICKÉ A FOLKLORISTICKÉ AS-
PEKTY BĀDANIA

STÚDIE

- Úvod (Soňa Burlasová — Milan
Leščák) 461
- Váross Marián: Človek ako kultúr-
ny subjekt 465
- Kováč, Tomáš: Psychologický prístup
k tvorivosti 475
- Burlasová, Soňa: Korene a princípy
folklórnej tvorivosti a jej vývoj v sú-
časnosti 483
- Mačák, Ivan — Martínek, Juraj —
Kurfürst, Pavel — Krbata, Pe-
ter, — Faltan, Ľubomír — Dvor-
ský, Andrej: Výskum tvorivých akti-
vít dvoch fujaristov z jednej lokality
491
- Chorváthová, Ľubica. O aspektoch
tvorivosti v obradoch 499
- Profantová, Zuzana: Sociálna tvo-
rivosť a príslovia 505
- Gašparíková, Viera: Úsilie o ume-
leckú seberealizáciu v ľudovom roz-
právaní 511
- Beneš, Bohuslav: Inzitivní tvůrci v sou-
časnosti 519
- Hlôšková, Hana: Úrovne a perspek-
tívy tvorivosti rozprávačstva v proce-
soch folklorizmu 527
- Danglová, Oľga: Ľudové maliarstvo
na Záhorí — otázky tvorivosti 535
- Paličková-Pátková, Jarmila:
Interferencia profesionálneho a nepro-
fesionálneho v kreativite ľudovej vý-
roby a záujmovej manuálnej činnosti 545

MATERIÁLY

- Kiliánová, Gabriela: Neprofesionál-
na písomná tvorba v dedinskom pro-
stredí 555

- Čierna, Katarína: Kultúrna a výtvar-
ná aktivita dvoch obcí — pokus o po-
rovnanie 567
- Štefániková, Zuzana: Ľudový odev
a tvorivé procesy 574

SÚČASNÍ TVORCOVIA A NOSITELIA HOD-
NÔT ĽUDOVÝCH UMELECKÝCH TRADÍ-
CIÍ

- Hlôšková, Hana: Juraj Šaffa — roz-
právač 577

DISKUSIA

- Krekovičová, Eva: Tvorivosť, tvor-
ba a piesňový folklórny prejav vo
svetle výskumov súčasnosti 586
- Robotycki, Czesław: Biografia ľu-
dového tvorca ako umelecká pravda 596
- Výťah z diskusie na konferencii o tvoriv-
vej aktivite človeka 602

ROZHLADY

- Važecké betlehemy Jana Hálu (Peter
Švorc) 611
- Za Pavlom Stanom (Božena Filová) 616
- Činnosť Slovenskej národopisnej spoloč-
nosti pri SAV v r. 1988 (Viera Ka-
lavská) 618
- Výstava „Slovenské kroje“ (Zuzana
Štefániková) 622

RECENZIE A REFERÁTY

- Kolektív: Horehronie (Marta Šrám-
ková) 623
- P. Stano — R. Žatko: Národopisná lite-
ratúra na Slovensku za roky 1901—
1959 (Viera Urbancová) 624
- P. Slavkovský: Roľník a jeho práca
(Magda Paríková) 626
- L. Droppová: Chudoba, chudoba, šak si
mi moc vina... (Eva Krekovičo-
vá) 628

Нáродописný вѣстник љескословенскý (Leo Kuželа)	629
Zázrivá (Monika Kardošová)	630
V. Ferko: Láska na Slovensku (Peter Salner)	631
J. Krivohlavý: Jak si navzájem lépe porozumíme (Zuzana Profantová)	631
J. J. Fedas: Ukrajinskýj narodnyj ver- tep u doslidižňach XIX.—XX. st. (Mikuláš Mušíňka)	632
J. Hajduk-Nijakowska: Nie wszystko bajka (Hana Hlôšková)	633
E. Polák: Bunte Eier aus aller Welt (Elena Prandová)	634
E. Schmidt-Kowar: Bunte sorbische Ostereier (František Kalesný)	636
Čarivna torba (Mikuláš Mušíňka)	637

OBSAH 37. ROČNÍKA

СОДЕРЖАНИЕ

ТВОРЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА — ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ И ФОЛЬКЛОРИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

СТАТЬИ

Введение (Соња Бурласова — Ми- лан Лешчак)	461
Варосс, Мариан: Человек как куль- турный субъект	465
Ковач, Томаш: Психологический под- ход к творчеству	475
Бурласова, Соња: Корни и принци- пы фольклорного творчества и его развитие в настоящее время	483
Мачак, Иван — Маргинек, Юрай — Курфирст, Павел — Крбатя, Петер — Фалтян, Любомир — Дворски, Андрей: Исследование творческих активностей — двое фуя- ристов из одной местности	491
Хорватова, Любица: Об аспектах творчества в обрядах	499
Профантова, Зузана: Социальное творчество и пословицы	505
Гащпарикова, Вера: Стремление к художественной самореализации в народном рассказе	511
Бенеш, Богуслав: Наивные авторы в настоящее время	519
Хлошкова, Хана: Уровни и перспек- тивы творчества умения рассказчика в процессах фольклоризма	527
Данглова, Ольга: Народная живо- пись и вопросы творчества	535
Паличкова-Паткова, Ярмила:	

Интерференция профессионального и непрофессионального в творчестве кустарного производства и ручной самодельности	545
--	-----

МАТЕРИАЛЫ

Килианова, Габриела: Непрофес- сиональное письменное творчество в деревенской среде	555
Черна, Катарина: Культурная и ху- дожественная деятельность жителей двух поселков	567
Штефаникова, Зузана: Народная одежда и творческие процессы	574

СОВРЕМЕННЫЕ СОЗДАТЕЛИ И НОСИТЕЛИ ЦЕННОСТЕЙ НАРОДНЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТРАДИЦИЙ

Хлошкова, Хана: Юрай Шаффа — рассказчик	577
--	-----

ДИСКУССИЯ

Крековичова, Эва: Креативность, творчество и исполнение песни в све- те исследований современности	586
Роботычки, Чеслав: Биография на- родного творца как художественная правда	596
Из дискуссии на конференции об твор- ческой активности человека	602

ОБЗОРЫ

Вертенные рисунки на открытках Яна Халы из деревни Важец (Петер Шворц)	611
В память Павла Стана (Божена Фило- ва)	616
Деятельность Словацкого этнографиче- ского общества при САН в 1988 г. (Ве- ра Калявска)	618
Выставка «Словацкая народная одежда» (Зузана Штефаникова)	622

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

СОДЕРЖАНИЕ ЖУРНАЛА ЗА 37-Й ГОД ИЗДАНИЯ

INHALT

DIE SCHÖPFERISCHE AKTIVITÄT DES MENSCHEN — ETHNOGRAPHISCHE UND FOLKLORISTISCHE ASPEKTE DER FORSCHUNG	
Einleitung (Soňa Burlasová — Mi- lan Leščák)	461

STUDIEN

Váross, Marián: Der Mensch als Kultursubjekt	465
Kováč, Tomáš: Das psychologische Herantreten an die Schaffenskraft	475
Burlasová, Soňa: Die Wurzeln und Prinzipien des Folkloreschaffens und seine Entwicklung in der Gegenwart	483
Mačák, Ivan — Martínek, Juraj — Kurfürst, Pavel, — Krbaťa, Peter — Faltan, Lubomír — Dvorský, Andrej: Die Erforschung der schöpferischen Aktivitäten zweier Hirtenschalmeibauer und -spieler aus einer Lokalität	491
Chorváthová, Lubica: Über die Aspekte der Schaffenskraft in den Zeremonien	499
Profantová, Zuzana: Die soziale Schaffenskraft und die Sprichwörter	505
Gašparíková, Viera: Das Streben nach künstlerischer Selbstrealisierung im volkstümlichen Erzählen	511
Beneš, Bohuslav: Die naiven Autoren in der Gegenwart	519
Hlôšková, Hana: Die Ebenen und Perspektiven der Kreativität des Erzählens im Prozess des Folklorismus	527
Danglová, Olga: Die volkstümliche Malerei und Fragen der Schaffenskraft	535
Paličková-Patková, Jarmila: Die Interferenz des Professionellen und Nichtprofessionellen in der Kreativität der Volkskunstproduktion und im Leischaffen	545

MATERIALIEN

Kiliánová, Gabriela: Das nichtprofessionelle schriftliche Schaffen in der dörflichen Umwelt	555
Čierna, Katarína: Die kulturelle und bildende Aktivität der Einwohner zweier Gemeinden	567
Štefániková, Zuzana: Die Volkstümliche Kleidung und die schöpferischen Prozessen	574

DIE GEGENWÄRTIGEN SCHÖPFER UND TRÄGER DER WERTE DER KUNSTTRADITIONEN DES VOLKES

Hlôšková, Hana: Juraj Šaffa — der Erzähler	577
--	-----

DISKUSSION

Krekovičová, Eva: Die Schaffenskraft, das Schaffen und die Liedäuserung im Lichte der gegenwärtigen Forschung	586
Robotycki, Czesław: Die Biografie des volkstümlichen Schöpfers als künstlerische Wahrheit	596
Aus der Diskussion über die schöpferische Aktivität des Menschen	602

RUNDSCHAU

Ján Hálas Weihnachtskrippe von Važec (Peter Švorc)	611
Pavol Stano ist gestorben (Božena Fillová)	616
Die Tätigkeit der Slowakischen ethnographischen Gesellschaft bei Slowakischen Akademie der Wissenschaften im Jahre 1988 (Viera Kalavská)	618
Die Ausstellung „Die slowakische Volkstrachten“ (Zuzana Štefániková)	622

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

INHALT DES 37. JAHRGANGES

CONTENTS

MAN'S CREATIVE ACTIVITY — ASPECTS OF ETHNOGRAPHY AND FOLKLORE RESEARCH

ARTICLES

Introduction (Soňa Burlasová — Milan Leščák)	461
Váross, Marián: Man as a Subject of Culture	465
Kováč, Tomáš: Psychological Attitude to the Creativity	475
Burlasová, Soňa: Roots and Principles of Folklore Creativity and its Contemporary Development	483
Mačák, Ivan — Martínek, Juraj — Kurfürst, Pavel — Krbaťa, Peter — Faltan, Lubomír — Dvorský, Andrej: The Research of Creative Activity of two fuyara-players from the same village	491
Chorváthová, Lubica: On Creativity Aspects in Rites	499
Profantová, Zuzana: The Social Creativity and the Proverbs	505

Gašparíková, Viera: The Artistic Self-realization Efforts in Folk Narrative	511	Hlôšková, Hana: Juraj Šaffa — the Folk Narrator	577
Beneš, Bohuslav: The Naive Creators of Today	519	DISCUSSION	
Hlôšková, Hana: The Creativity Levels and Perspectives in the Folklorism Process	527	Krekovičová, Eva: The Creativeness, Creation and the Folk Song Manifestations in the Light of the Research of Contemporaneity	586
Danglová, Olga: The Folk Painting in the Záhorie Region: Questions of Creativity	535	Robotycki, Czesław: The Folk Creator's Biographies as Artistic True	596
Paličková-Pátková, Jarmila: Interference of Professional and Non-professional Principles in the Creativity of the Folk Production and Leisure Manual Activities	545	An Abstract from the Discussion on the Conference on Man's Creative Activity	602
MATERIALS		REVIEWS	
Kiliánová, Gabriela: The Non-professional Literary Creation in Village Milieu	555	Švorc, Peter.: The Jan Hála's Christmas Nativity Play Drawings of Važec	611
Čierna, Katarína: The Cultural and Artistic Activities of two Villages: an Essay of Comparison	567	In Memoriam Pavol Stano (Božena Filová)	616
Štefániková, Zuzana: The Folk Garment and the Creative Process	574	Activity of Slovak Ethnography Association of the SAV in the 1988 year (Viera Kalauská)	618
THE CONTEMPORARY CREATORS AND THE TRADITIONAL FOLK ART VALUES BEARERS		Exposition "Slovak Folk Garments" (Zuzana Štefániková)	622
		BOOKREVIEWS AND REPORTS	
		CONTENT OF THE 37th VOLUME	

ÚROVNE A PERSPEKTÍVY TVORIVOSTI ROZPRÁVAČSTVA V PROCESOH FOLKLORIZMU

HANA HLŔŠKOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Kategória tvorivosti je dnes aktuálna, no spoločenskou objednávku zatiaľ skôr proklamovaná, ako podporovaná a rozvíjaná vo všetkých sférach spoločenskej teórie, predovšetkým však praxe. Výsledky tvorivých procesov: predmety, činnosti, sociálne vzťahy sú v teórii tvorivosti charakterizované ako nové, komunikovateľné, sociálne hodnotné, pravdivé a progresívne.¹ Z politicko-sociálnych príčin sa v súčasnosti kladie akcent na oblasť sociálno-hospodárskej praxe, výroby, kde je už dlhšie avizovaná absencia uvedomelej a širokej tvorivosti, no až v poslednom čase sa na to poukazuje otvorene a argumentovane. „Tvorivosť a inovácia sa presúvajú mimo pracovného procesu, do paralelných ekonomík a mimo pracovného života.“² Takto investovaná tvorivosť sa uplatňuje vo forme tzv. konvertibilnej pracovnej sily. I keď toto je jeden z najpálčivejších problémov našej súčasnosti, vzťah tvorivosť — práca je dnes u nás predmetom predovšetkým ekonomickej teórie. Spoločenská prax poukazuje na momentálne prvenstvo tohto vzťahu v hierarchii vzťahu tvorivosti a ostatných ľudských činností.³

Každý subjekt sa nachádza v konkrétnom čase v určitom „situačnom uzle“ (termín J. Hlavsu) — v konkrétnom his-

toricky, priestorovo a sociálne kvalifikovateľnom zväzku vzťahov s obklopujúcou ho realitou. Situačný uzol determinuje aj motivácie, možnosti, potreby i procesy tvorivosti.

Ak sa teória tvorivosti prepracovala od sledovania jej procesov vo vede a umení na oblasť sociálnych vzťahov a spoločenských procesov, možno túto orientáciu hodnotiť tiež ako prejav tvorivosti. Vyžiadala si to však spoločenská prax a búrlivý civilizačný pohyb. Zároveň vystúpil v ňom do popredia človek-osobnosť, ktorej je tvorivosť najľudskejšou kvalitou. Pretože „pokiaľ tri fyzikálne dimenzie určujú človeka v priestore a štvrtý rozmer ho vymedzuje v čase, tak piatou dimenziou človeka je tvorivosť, ktorá ho vymedzuje v ľudskosti“.⁴

Štúdium osobnosti vystupuje do popredia aj v snahe o čo najplnšie klasifikovanie a pochopenie procesov v ľudovej kultúre ako integrálnej časti národnej kultúry. Zo zdanlivo amorfnej a celistvej masy ľudového kolektívu sa črtajú tvorcovia, interpreti a udržiavatelia ľudovej tradície. Teória tvorivosti tu zdanlivo jasne vymedzuje a vysvetľuje procesy vzniku, fungovania a premeny tradície. Východiská sa komplikujú, keď si za predmet záujmu zvolíme

vzťah tvorivosť a folklorizmus. Teória a metodológia folklorizmu sú u nás spracované na zodpovedajúcej úrovni;⁵ pred časom sme sa pokúsili o charakteristiku jednej z jeho súčastí — scénického ľudového rozprávačstva.⁶

Ľudové rozprávanie na scéne zahŕňa scénickú prezentáciu slovesného folklóru na festivaloch, súťažiach, príležitostných organizovaných posedeniach, vystúpeniach pri slávnostných a zábavných príležitostiach v závodoch, JRD, pre spoločenské organizácie. Toto sú, i keď sprostredkované, no stále živé kontakty, kde je potenciálna možnosť spätnej väzby s publikom. V širšom chápaní ľudové rozprávanie vo folklorizme pokrýva i oblasť jeho záznamov v kronikách, pamäte, tlačene zbierky, publikovanie v regionálnej tlači, uvádzanie ľudového rozprávania v rozhlasení, televízii a vo filme.⁷

V príspevku sa zameriame na prvú sféru prezentácie ľudového rozprávačstva — na živý scénický prejav. Diferencujúce črty určili a charakteristiky autentického a scénického ľudového rozprávačstva vypracovali D. Palátová, O. Sirovátka a B. Beneš.⁸ Folklorizmus prezentuje javy v novom prostredí, ktoré vyvoláva zmenu ich funkcií, čo sa prejavuje ako štylizácia, t. j. „i rozšírení i zúžení funkčnosti a výrazu“.⁹ Ako sme na to už poukázali na inom mieste,¹⁰ ľudový rozprávač na scéne sa v dôsledku sprostredkovanosti a pripravenosti rozprávačskej situácie, predovšetkým však s uvedomelým prístupom k folklórnej tradícii stáva interpretom — hercom. Hrá úlohu postavy, ktorú si zvolil ako určitý typ. Je akoby reprezentantom určitého profesionálneho, sociálneho, lokálneho alebo i regionálneho typu. Vytvára ho v znakovej rovine tematickou orientáciou repertoáru, pričom dôležitú funkciu zohrávajú i mimoslovné prostriedky. Komunikatívnosť hranej úlohy podporujú: kostým, maska, rekvizity. Scénická prezentácia tzv.

štylizovaných ľudových rozprávačov tak smeruje k literárnemu a dramatickému umeniu a otázka interpretácie nadobúda veľký význam. Takto sa táto „sekundárne aktívna slovesná tradícia“ (termín B. Beneša) z hľadiska hodnotenia podrobuje kritériám literárnej a divadelnej komunikácie, ako zvláštny typ estetickej informácie.¹¹ Kvalita výberu témy i jej adekvátnej žánrovej organizácie a prednesu so zapojením mimoslovných prvkov je prejavom tvorivosti — určitého špecifického usporiadania rozprávačskej osobnosti. Na to poukázala v súvislosti s autentickým narátorom (rozprávačom) poľská folkloristka D. Simonidesová,¹² ako aj O. Sirovátka.¹³

Skôr ako sa pokúsime charakterizovať motiváciu, výsledky a perspektívy tvorivého prístupu scénického ľudového rozprávačstva, podávame stručnú charakteristiku jeho doterajšieho vývoja na Slovensku. F. Votruba uvádza v závere svojej *Knihy slovenského humoru*¹⁴ poznámku, podľa ktorej môžeme za ľudového rozprávača na scéne považovať fotografa a etnografa P. Socháňa, ktorý rozprávajúc podania, zaznamenané v ľudovom prostredí, bol ceneným rozprávačom a konferenciárom na martinských silvestrovských večierkoch. V období rokov 2. svetovej vojny pôsobil herec O. Jariabek a po roku 1946 začal verejne ako ľudový rozprávač vystupovať učiteľ a neskôr redaktor Ludo Zelenka, pod menom Ujo z Detvy. Najprv v rozhlase, potom na estrádach poriadaných Hudobnou a artistickou ústredňou (HAÚ). Jeho prvé vystúpenia v rozhlase mali priam masový ohlas.¹⁵ V priebehu päťdesiatych rokov sa podstatne zvýšil počet scénicky účinkujúcich tzv. štylizovaných ľudových rozprávačov. J. Vášáry, F. Papp, E. Erby, A. Bardejovský, F. Balík, O. Čarnogurská, J. Tomčík, H. Meličková, A. Kocúr, A. Baláž, od roku 1961 M. Mlsna a mnohí iní účinkovali prevažne v skladačkových estrád-

Ludovít rozprávač Ludo Zelienka ako „Ujo z Detvy“

Ludovít rozprávač JUDr. Elemír Erby ako „Duri Štahitka“

nych programoch alebo ako účinkujúci a konferenciéri v programoch folklórnych súborov.

Ich pôsobenie korešpondovalo s masovým vznikom a účinkovaním folklórnych súborov a folklórnych skupín na základe širokej inštitucionálnej podpory hnutia ľudovej umeleckej tvorivosti (LUT). A vzápätí sa ozývajú na ich adresu kritické hlasy v periodikách Naša práca, Ľudová tvorivosť a Kultúrny život. Kritici vyčítajú plytkosť tém, zúženú orientáciu len na humoristické podania, neznalosť autentického folklórneho materiálu — jeho tematickej i žánrovej rôznorodosti. V šesťdesiatych rokoch trend pokračuje, ba miestami títo interpreti vystupujú už iba ako konferenciéri. Tu môžeme i pre Slovensko citovať slová R. Jeřábka: „Hlouběji to našťestí nekleslo. Nebo už nemohlo?“¹⁶

Kulminačná vlna z prelomu päťdesiatych a šesťdesiatych rokov opadla a dnes môžeme tento jav v hnutí folklorizmu považovať za okrajový z hľadiska počtu scénicky vystupujúcich ľudových rozprávačov. Stále však v tejto sfére pôsobia M. Mlsna, A. Baláž, E. Erby a iní. Teraz však už nielen na živých vystúpeniach, ale intenzita dosahu ich vystúpení sa zväčšila technickými prostriedkami komunikácie. Okrem tlače vychádzajú nahrávky vystúpení na platniach a mg-kazetách. Je tu teda oprávnenie venovať tomuto javu pozornosť i naďalej. Nielen ho charakterizovať, ale vstúpiť i do dialógu s inštitucionálnou bázou, koncepcne usmerňujúcou hnutie scénického folklorizmu a pokúsiť sa spolu načrtnúť možné nové prístupy.

V našej predchádzajúcej práci sme

Ludový rozprávač Milan Mlsna ako „Strýco Marcin“ a M. Žemlová ako „Tetka Agneša“

sa na základe rozboru z hľadiska kvantitativity i kvalitatívnej rôznorodosti reprezentatívnych predstaviteľov ľudového rozprávačstva na scéne (E. Erby, F. Papp, L. Zelienska, J. Vášáry, M. Mlsna) pokúsili o ich typológiu.¹⁷ Okrajovo sme sa dotkli i motivácie ich aktivity. Termín aktivita používame na tomto mieste zámerne, pretože ho považujeme za neutrálnejší ako termín tvorivosť, ktorý je sémanticky nasýtený — originalnosťou, komunikovateľnosťou, sociálnym významom a hodnotou jej produktu. Tvorivosť však predpokladá aktivitu subjektu. Aktivita je akési protoštádium tvorivosti. Ak sa má aktivita progresívne zhodnotiť, musí byť východisko, teda v našom prípade kombinácia a) folklórnej, b) literárnej, c) dramatickej kom-

petencie (Chomsky — jazyková kompetencia, Sławiński — literárna kompetencia), teda znalosť súboru pravidiel umocnená a povýšená vnútornými a vonkajšími podmienkami, ktoré sú vlastné systému funkcií folklorizmu.¹⁸

Tzv. štylizovaní ľudoví rozprávači, pochádzajúci prevažne z folklórne živého prostredia, sú svojim občianskym povolaním príslušníkmi inteligencie. K ľudovému rozprávačstvu na scéne sa často dostali prostredníctvom ochotníckeho divadla (E. Erby, M. Mlsna a i.), F. Papp pracoval ako herec v DJZ Prešov a v Št. divadle v Košiciach. Záujem J. Vášáryho o ľudovú kultúru bol širší, orientovaný na banícke prostredie rodnej Banskej Štiavnice. Ešte predtým, ako sa v roku 1956 zoznámil s L. Zelienskou, ktorý ho inšpiroval venovať sa ľudovému rozprávačstvu na scéne, zhrnul poznatky o nárečí Banskej Štiavnice v nepublikovanej práci *Nárečie banskoštiavnické*.

L. Zelienska spočiatku pôsobil ako herec v ochotníckom divadle a poznanie folklóru svojho regiónu (Zvolen-Podpolanie) neobmedzoval len na slovný prejav. Na vystúpeniach slovesnú produkciu dopĺňal spevom ľudových piesní a hrou na fujare.

Širší záujem štylizovaných ľudových rozprávačov o folklór sa kombinuje s ich ambíciou vystupovať na scéne — hrať. Seberealizačnou motiváciou však nezriedka uvedomele sledujú a neuvedomele plnia i iné funkcie. Kým v päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov dominovala satiricko-kritická funkcia ich podaní, do súčasnosti prešla ako dominantna funkcia zábavná. Predstaviteľ krásu a výrazové bohatstvo prostriedkov nárečia, rôznych folklórnych žánrov a tiež výtvarnú hodnotu ľudového odevu bolo snahou viacerých štylizovaných ľudových rozprávačov.

Koncentrovanejšie bol tematicky zameraný J. Vášáry, občianskym povolaním profesor slovenčiny. Zo svojej pro-

fesionálnej orientácie a z osobného záujmu o tradičnú kultúru rodnej banickej Banskej Štiavnice venoval sa banickej tematike s vedomou snahou priblížiť poslucháčstvu kultúrnu históriu a banické tradície, zaniknuté pracovné postupy a špecifický humor banskoštiavnických baníkov.¹⁹

Seberealizačná motivácia (vystupovať na scéne, odovzdať svoje poznatky) sa kombinuje s orietáciou na širšie publikum (spoločenstvo). To je v prípade štylizovaných ľudových rozprávačov rôznorodé i z hľadiska počtu, sociálneho zloženia, kultúrneho niveau a požiadaviek, ktoré kladie na vystúpenie rozprávača. Ohlas a úspech u publika je zdrojom ďalšej motivácie, no nezriedka nie jediným. Štylizovaní ľudoví rozprávači sú ako agentúrni účinkujúci za svoje vystúpenia honorovaní, čo môže viesť i k „ekonomicky podloženému folklorizmu“ (termín B. Beneša), či ako to jeden z nich konštatoval: sú dialektickí materialisti — z dialektu majú materiálne výhody.

Sprostredkovanosť situácií, ono „podanie folklóru z druhej ruky“, koncentrované v preskupení funkcií, má dosť podstatné dôsledky v texte podaní. Tvoriť reagovať znamená v prípade štylizovaných ľudových rozprávačov aktualizovať, improvizovať, individualizovať. Do textu vsúvajú narážky alebo konkrétne miestnych pomerov, problémov a ich nositeľov, jednak s cieľom priblížiť sa publiku a ako v podstate cudzí s nestranným pohľadom i s morálnym právom na prípadnú kritiku. To všetko umocnené humoristickým charakterom rozprávania väčšinou spĺňa požiadavky kladené publikom. Publikum je v tomto prípade referenčnou skupinou, pričom kritériá hodnotenia sa nezriedka dialektálne rozchádzajú s hodnotiacimi postulátmi, formulovanými pre procesy folklorizmu.²⁰

V texte sa ako dôsledok požiadaviek scénickej prezentácie a preskupenia funkcií javí ako nový tematicko-štruk-

túrny prvok vstupná formula. Na význam tohto prvku s funkciou nadviazal kontakt s publikom a motivovať rozprávanie poukázala poľská folkloristka T. Smolińska.²¹ Rozprávač sa v tejto vstupnej časti svojho monologického podania publiku predstaví (v úlohe postavy, ktorú hrá), naznačí skutočnú, v prípade humoristického rozprávania nezriedka fiktívnu príčinu svojho vystúpenia.

Podachtori hutoria, že ja ľudovy rozpravjač. Ja ne rozpravjač — ja diskuter. Ludovy rozpravjač je chlopisko mocne, huste, v drelichu oblečene. Ja še do drelichu neoblikam. Dva laby šturim do jednej čižmy a mesta jest furt dojsc... I pejc raz še z remeňom opašem a chlopa i tak nevidno! Ja diskuter a prebačce, že nebešedujem spisovne. Ne že by som nežnal. Znam! Ale češkosci mi robi „i“. Neznam, dze povedzec tvarde, dze meke. Pišem bezvadně: tvarde „y“ a nad tym bodku. No hutorec, to je češši.
(JUDr. E. Erby — „Đuri Štahitka“)

Ja še volam Feri zo Šariša, chto me nepozna. Inakši vybrali me konferensiera lem zato, že som najmudrejša a najrozumnejša osoba. Zato som tu, bo som bul najmudrejši. Ja každy klasu dva razy opakoval, že by som še šicko rendešne naučil. No ta ja budzem neška konferovac tento program.

(F. Papp — „Feri zo Šariša“)

Milí poslucháči Panorámy! Zošuchol som sa ja na tieto roviny z tej našej Štiavnici. Prišou som Bratislavčanov opáčiť. Ešte pred chvíľou som bou doma. Tamto tá, čo tag bliššie sedí, mi nekce verit. Naozaj som bou pred pár sekundáma doma. Vet ja už teraz len na družici chodím do sveta. Tie družice sa nad Sitnom strašne blíske krútia. Chytiu som sa jednej a rovno som sem capou.

(J. Vášary)

Tým, že sme v príspevku ukázali na niekoľkých konkrétnych príkladoch východiská i výsledky vzťahu štylizovaného ľudového rozprávačstva a tvorivosti,

chceli sme naznačiť potrebu sledovať tento jav i naďalej ako jeden z prejavov folklorizmu. Keďže, ako konštatoval H. Bausinger, folklorizmu podliehajú javy ľudovej kultúry založené na silnejšom pôsobení navonok (ľudový odev viac ako ľudová slovesnosť), je prirodzené, že ľudové rozprávačstvo na scéne si vyžaduje iný prístup ako scénická prezentácia

tanca či zvyku. Ak sa však zdôrazňuje význam rekonštrukčnej a inovačnej funkcie v procesoch folklorizmu, smerom k poznaniu ľudovej slovesnej kultúry ako systému hodnôt mohol by sa uberať a inštitucionálne i usmerňovať ďalší vývoj scénického ľudového rozprávačstva.

POZNÁMKY

- 1 HLAVSA, J.: Psychologické základy teórie tvorby, Praha 1975, s. 40 an.
- 2 FILIPCOVÁ, B.: Človek, práca, voľný čas. Rozhovor v Novom slove, 24. 11. 1988, s. 13.
- 3 Činnosť chápeme v zmysle teórie E. S. Markariana: činnosť = usmernená aktivita živých systémov, ktorá sa formuje v procese vzájomného pôsobenia medzi nimi a okolitým prostredím za účelom sebazáchovy. Očerki teorii kultury. Jerewan 1969, s. 56. Teóriu rozpracoval KAGAN, M. S.: Ľudská činnosť. Bratislava 1977.
- 4 JASŠOVÁ, E. — ZELINA, M.: Tvorivosť — piata dimenzia. Bratislava 1984, s. 20.
- 5 ŠVEHLÁK, S.: Folkloristika a folklorizmus. Slov. Národop., 23, 1975, s. 602—611; LEŠČÁK, M.: Vrstvy štylizovaného folklóru a ich súčasné spoločenské funkcie. Rytmus, 1973, č. 11.
- 6 HLÓŠKOVÁ, H.: K otázkam štúdia štylizovaného ľudového rozprávačstva. Slov. Národop., 30, 1982, s. 255—267.
- 7 BENEŠ, B.: Sémiotické funkcie ľudového vyprávění a folklorismus. In: Lidové umění a dnešek. Brno 1977, s. 96—103.
- 8 PALÁTOVÁ, D.: Povídky lidových vyprávěcí. Praha 1958; SIROVÁTKA, O.: Lidová kultura, folklór a folklorizmus. In: Folklór a scéna. Bratislava 1973, s. 41—49; TEN ISTÝ: Lidové vyprávění na scéně. Tamtiež, s. 103—109; BENEŠ, B.: c. d.
- 9 BENEŠ, B.: K typologii lidového vyprávění. Slov. Národop., 24, 1976, s. 348.
- 10 HLÓŠKOVÁ, H.: c. d., s. 262 an.
- 11 Podľa LEŠČÁK, M.: c. d., s. 4.
- 12 SIMONIDES, D.: Memorat i fabulat we współczesnej folklorystyce. Lit. popularna—folklor—język. T. 2, Katowice 1981, s. 33.
- 13 SIROVÁTKA, O.: Úloha interpretace ve folklóru. Slov. Národop., 23, 1975, s. 41—55.
- 14 Liptovský Mikuláš, 1948.
- 15 PLEŠKO, Š.: Na pomoc ľudovým rozprávačom. Bratislava 1956, s. 31.
- 16 „Nic svatého mi není svaté“. Rozhovor D. Holého s R. Jeřábkom. Národop. Akt., 21, 1984, č. 4, s. 294.
- 17 HLÓŠKOVÁ, H.: c. d.
- 18 LEŠČÁK, M.: c. d.
- 19 Vo svojich vystúpeniach zámerne používal neštiavničanom neznáme slová nemeckého pôvodu — termíny, týkajúce sa práce v bani. Zmenou pracovných postupov v bani sa stali archaizmami a vypadávajú z pasívnej pamäte kolektívu. J. Vašáry sa ich snažil, spolu s vysvetlením ich významu priblížiť súčasným generáciám i mimoštiavnickým poslucháčom. Striktne sa pridŕžajúc baníckej tematiky, úspešne plnil svoj zámer aj v miestach takých vzdialených od lokálnej baníckej tradície ako boli Karlove Vary alebo Prešov. Za necelých dvadsať rokov účinkovania absolvoval 1 580 vystúpení v rámci estrád, v rozhlase, v televízii, v liečebných centrách.
- 20 Pozri pozn. 11.
- 21 SMOLIŇSKA, T.: Introdukcyjna częśc tekstów konkursowych jak rezultat działania nowej sytuacji folklorotwórczej. Literatura popularna—folklor—język. T. 1, Katowice 1981, s. 154—167.

Резюме

Автор статьи обратила внимание на некоторые аспекты творчества и фольклоризма. Она сосредоточилась на один из его проявлений — выступление так наз. стилизованных народных рассказчиков на сцене. Сдвиг функций по отношению к традиционному словесному фольклору отмечаем в Словакии в период между двумя войнами, но массовое развитие сценической повествовательности наступило в годы после 2 мировой войны. В рамках движения «Народное художественное творчество», которое поддерживалось учреждениями, кроме фольклорных групп, ансамблей, певцов и музыкантов на широкой базе действовали и до сих пор действуют как так наз. стилизованные народные рассказчики.

Автор характеризует в статье их творческое отношение с точки зрения мотивации, результатов и их оценки публикой, которая в их случае является оценочной группой, а также «извне» художественной критикой. Изменение иерархии функций вызвало также изменение творческих методов, что в случае данного типа повествовательности предполагает импровизацию, актуализацию и индивидуализацию. Автор сосредоточила внимание также на характеристику вступительной формулы как нового тематико-структурного элемента в их текстах. Она видит перспективу в укреплении функции восстановления и инновации, в более глубоком знании фольклорного первоисточника.

**DIE EBENEN UND PERSPEKTIVEN DER KREATIVITÄT DES ERZÄHLERTUMS
IM PROZESS DES FOLKLORISMUS**

Zusammenfassung

Im Beitrag richtete die Autorin ihr Augenmerk auf einige Aspekte der Beziehung zwischen der Schaffenskraft und dem Folklorismus. Sie konzentrierte sich auf eine ihrer Formen — auf das Auftreten sog. stilisierter volkstümlicher Erzähler auf der Szene. In der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen können wir in der Slowakei eine Verschiebung der Funktionen gegenüber der traditionellen literarischen Folklore verzeichnen, doch eine massenhafte Entfaltung des szenischen Erzählertums trat erst in den Jahren nach dem zweiten Weltkrieg ein. Im Rahmen der volkstümlichen künstlerischen Betätigung, die auch institutionell gefördert wurde, wirkten und wirken auch heute noch Folkloregruppen, Folkloreensembles, Sänger und Musikanten und auf einer breiten Basis auch sog. stilisierte volkstümliche Erzähler.

Die Autorin charakterisiert die schöpferi-

sche Methode dieser Erzähler im Hinblick auf die Motivierung, auf die Resultate und auf ihre Bewertung einerseits von seiten des Publikums, das in diesem Fall ihre Referenzgruppe darstellt, andererseits auch ihre Einschätzung von „außen“, von seiten der Kunstkritik. Die Veränderung der Hierarchie der Funktionen rief auch eine Veränderung der schöpferischen Methoden hervor, was bei diesem Typ des Erzählertums eine Improvisierung, Aktualisierung und Individualisierung voraussetzt. Die Autorin bemüht sich auch um eine Charakterisierung der Eingangsformel als eines neuen thematisch-strukturellen Elementes in den Texten dieser Erzähler. Die Perspektive dieser volkstümlichen künstlerischen Betätigung sieht sie in einer Stärkung der Rekonstruktions- und Innovationsfunktion zwecks einer tieferen Kenntnis des Ausgangspunktes der Folklore.

Paľko Rohárik: Ako spieval Pavol Hammel na Zlatej lýre. LŠU B. Bystrica

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 37, 1989, číslo 4

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, DrSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparí-
ková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Šte-
fan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosá-
lová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Vie-
ra Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Leninovo
nám. 12

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národné-
ho povstania, št. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1989

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой
Академии Наук

Год издания 37, 1989 № 4

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора
Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Лени-
ново нам. 12

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 37, 1989, Nr. 4 Erscheint vier-
mal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Leninovo
nám. 12

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 37, 1989, No. 4

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Année 37, 1989, No. 4

Paraît quatre fois par an. Editions de
VEDA, maison d'édition de l'Académie
slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Leninovo
nám. 12

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

Index 49 616
Cena Kčs 20,-